

Maja Łoś

Wydział Lekarski, Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera
w Bydgoszczy
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
<https://orcid.org/0009-0008-7712-1501>
losmajka@wp.pl

Jakub Placha

Instytut Profilaktyki Zintegrowanej
<https://orcid.org/0009-0006-1595-2284>
placha.jakub@gmail.com

**Profilaktyka zintegrowana w Młodzieżowych
Ośrodkach Socjoterapii i Młodzieżowych
Ośrodkach Wychowawczych – refleksje z badań
nad skutecznością programu Archipelag Skarbów**

**Integrated prevention in Youth Socioterapy
Centers and Youth Educational Centers –
reflections from research on the effectiveness
of the Archipelago of Treasures program**

Streszczenie

W latach 2018-2023 Instytut Profilaktyki Zintegrowanej zrealizował projekt badawczy, w ramach którego analizowano potencjał programu profilaktycznego skierowanego do młodzieży z Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii i Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych opracowanego na podstawie rekomendowanego programu Archipelag Skarbów®. Ocena skuteczności programu została przeprowadzona metodą ilościowego badania ewaluacyjnego opartego o schemat quasi eksperymentalny. W artykule przedstawiono opis zmodyfikowanego programu profilaktycznego Archipelag Skarbów, wyniki i wnioski z ewaluacji ilościowej oraz

jakościowej, refleksje z kontaktu z kadrą, wizję profilaktyki zintegrowanej w MOS/MOW.

Słowa kluczowe: niedostosowanie społeczne, młodzieżowe ośrodki socjoterapii, młodzieżowe ośrodki wychowawcze, profilaktyka selektywna, model profilaktyki zintegrowanej

Abstract:

Between 2018 and 2023, the Institute of Integrated Prevention carried out a research project analysing the potential of a prevention programme aimed at young people from Youth Sociotherapy Centres and Juvenile Rehabilitation Center developed on the basis of the recommended Archipelago of Treasures® programme. The evaluation of the programme's effectiveness was carried out by means of a quantitative evaluation study based on a quasi-experimental scheme. The article presents a description of the modified prevention programme Archipelago of Treasures®, the results and conclusions of the quantitative and qualitative evaluation, reflections from the contact with the staff, the the vision of integrated prevention in Youth Sociotherapy Centres and Juvenile Rehabilitation Center.

Key words: social maladjustment, Youth Sociotherapy Centres, Juvenile Rehabilitation Center , selective prevention, the integrated prevention model

1. Wstęp

W 2023 r. w Polsce prowadzono 89 Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych (MOW), w których przebywało 3568 wychowanków w wieku 10-21 lat oraz 84 Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii (MOS) z 4885 wychowankami¹. Zasadnicza różnica między tymi ośrodkami polega na tym, że do MOS przyjmowane są osoby między 7 a 21 r.ż. na wniosek rodzica lub pełnoletniego ucznia, które posiadają aktualne orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na zagrożenie niedostosowaniem społecznym wydane przez poradnię psychologiczno – pedagogiczną. Natomiast o umieszczeniu w MOW, jako środka wychowawczym, decyduje

¹ P. Korkowska, *Diagnoza dotycząca młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii w województwie śląskim w 2023 roku*, Katowice 2024, s. 10 i 18.

sąd rodzinny i nieletnich, a skierowaniem do konkretnej placówki zajmuje się obecnie Komisja ds. kierowania nieletnich, działająca na podstawie art. 185 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. z 2022 r., poz. 1700) oraz Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 grudnia 2022 r. w sprawie komisji do spraw kierowania nieletnich do młodzieżowego ośrodka wychowawczego oraz trybu kierowania, przenoszenia i zwalniania nieletnich z młodzieżowych ośrodków wychowawczych (Dz. U. z 2023 r., poz. 139). W obu wariantach pojęciem kluczowym jest „niedostosowanie społeczne” obecne w prawie oświatowym, a także w literaturze socjologicznej, psychologicznej czy pedagogicznej. Obejmuje ono nie tylko naruszenie norm społecznych czy prawnych, ale też wiele innych zaburzeń zarówno w funkcjonowaniu społecznym, jak i rozwoju osobistym jednostki. Natomiast ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oraz prawo karne mówi wprost o dwóch czynnikach warunkujących wydanie przez sąd decyzji o zastosowaniu środka wychowawczego wobec nieletniego: demoralizacji oraz popełnieniu czynu karalnego. Oba wpisują się jednak w szerokie pojęcie niedostosowania społecznego, którego przejawy wymienia się także wśród przyczyn przestępczości i rozwoju tzw. kariery dewiacyjnej u osób, które weszły po raz pierwszy w konflikt z prawem, nierzadko w wieku nastoletnim².

Zgodnie z założeniami, MOS i MOW mają za zadanie eliminację przejawów zaburzeń zachowania i/lub niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do samodzielnego, odpowiedzialnego i zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi życia po opuszczeniu ośrodka³. Jednak cel ten nie jest łatwy do osiągnięcia, co potwierdzają badania. Skuteczność oddziaływań w MOW, mierzona popadaniem w konflikt z prawem, od wielu lat jest niska. Analiza Krajowego Rejestru Karnego w 2012 r. ukazała, że 69,4% spośród byłych wychowanków trzech badanych ośrodków była skazywana przed 21 rokiem życia, czyli przed upływem trzech lat od osiągnięcia pełnoletności⁴. Podobne dane przedstawia w swoim raporcie Najwyższa Izba Kontroli – aż 60 proc. wychowanków z 14 skontrolowanych MOW, którzy opuścili

² E. Kiliszek, *Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich*, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja”, 2013, nr 21.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z 30 marca 2023 r. w sprawie niektórych publicznych placówek systemu oświaty (Dz. U. 2023.651 rozdz. 3).

⁴ Z. Bartkowicz, A. Chudnicki, *Konflikty z prawem byłych wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, „Resocjalizacja Polska”, 2015, nr 10, s. 137–148.

ośrodki w 2012 r., do I kwartału 2017 r., czyli po około pięciu latach samodzielnego życia, weszło w konflikt z prawem⁵.

Mając na uwadze powyższe, zespół Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej (IPZIN)⁶ z wieloletnim doświadczeniem w prowadzeniu badań nad problemami i pozytywnym potencjałem młodzieży oraz w opracowaniu, realizacji i ewaluacji programu profilaktyki zintegrowanej Archipeląg Skarbów® (dalej AS), uznał, że warto sprawdzić czy model i program profilaktyki zintegrowanej miałyby zastosowanie w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie lub zagrożoną niedostosowaniem, jako skuteczne narzędzie wsparcia procesów wychowania, terapii i resocjalizacji prowadzonych w MOS i MOW. W 2018 r. IPZIN rozpoczął projekt badawczy, którego celem było zwiększenie skuteczności modelowego systemu zapobiegania przestępczości poprzez adaptację programu do warunków i potrzeb pracy w ośrodkach dla młodzieży oraz ewaluacja zmodyfikowanej wersji AS. W ciągu 5 lat trwania projektu, zespół trenerów, psychologów i badaczy IPZIN nawiązał długofalową współpracę z 22 Młodzieżowymi Ośrodkami Socjoterapii oraz 25 Młodzieżowymi Ośrodkami Wychowawczymi, funkcjonującymi na terenie 10 województw: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, lubelskiego, małopolskiego, mazowieckiego, pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego, wielkopolskiego oraz zachodniopomorskiego. Realizacja projektu została wsparta środkami z Funduszu Sprawiedliwości⁷.

⁵ Najwyższa Izba Kontroli, *Działalność resocjalizacyjna młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, Informacja o wynikach kontroli P/17/099/LPO, Warszawa 2017, https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/pobierz.lsz~p_17_099_201701301239361485779976~01,typ,k.pdf [dostęp: 4 czerwca 2025 r.].

⁶ Skład zespołu badawczego: Agata Balcerzak, Szymon Grzelak, Maja Łoś, Jakub Placha, Krystyna Ewa Siellawa-Kolbowska, Szymon Szumił.

⁷ Dokładnie chodzi o Zadanie 4.5 polegające na zwiększeniu skuteczności modelowego systemu zapobiegania przestępczości poprzez adaptację programu Archipeląg Skarbów dla młodzieży niedostosowanej społecznie lub zagrożonej niedostosowaniem; oraz Zadanie 2.4 polegające na zwiększeniu skali i siły oddziaływania oraz badaniach ewaluacyjnych programu Archipeląg Skarbów dla młodzieży niedostosowanej społecznie lub zagrożonej niedostosowaniem. Pierwsze z zadań wykonano w roku szkolnym 2018/2019 w ramach projektu pt. "Wdrożenie i rozbudowa modelowego systemu działań umożliwiającego skuteczne zapobieganie przyczynom przestępczości w oparciu o zbiór raportów opracowanych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej w ramach zadania zrealizowanego na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości w roku 2017." dofinansowanego ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości w zakresie Przeciwdziałania przyczynom przestępczości. Drugie zadanie (sfinansowane w całości ze środków Funduszu Sprawiedliwości) zrealizowano w latach 2019-2023 jako część projektu pt. „Trzeci etap budowy modelowego systemu badań naukowych i działań praktycznych umożliwiającego skuteczne zapobieganie przyczynom przestępczości – rozwój, ewaluacja i upowszechnienie elementów modelowego systemu prewencji w oparciu o rezultaty projektów zrealizowanych przez IPZIN w ramach Funduszu Sprawiedliwości w latach 2017-2018”.

2. Archipelag Skarbów w MOS i MOW

Archipelag Skarbów® to, adresowany do uczniów klas 7-8 szkoły podstawowej i 1-2 szkoły ponadpodstawowej, z powodzeniem realizowany od 18 lat w wielu polskich szkołach dla ponad 30 tys. uczniów rocznie program, wpisany do ogólnopolskiego Systemu Rekomendacji Programów Profilaktycznych i Promocji Zdrowia Psychicznego. Składa się on z dwóch 4,5-godzinnych spotkań z młodzieżą, 1,5-godzinnego szkolenia dla rodziców i 2-godzinnego szkolenia dla nauczycieli. Młodzież zapraszana jest w „rejs ku spełnieniu marzeń”, w czasie którego omawiane są pragnienia młodych ludzi, sposoby budowania przyjaźni i miłości, rozwój w sferach: cielesnej, emocjonalnej, intelektualnej, moralnej i społecznej; radzenie sobie z trudnymi emocjami, poszukiwanie wsparcia u innych, trening asertywności oraz negatywne skutki korzystania z substancji psychoaktywnych czy pornografii. Uczestnicy zachęcani są do udziału w ćwiczeniach oraz podejmowania indywidualnych mini-decyzji prozdrowotnych. Założenia teoretyczne programu opierają się na Modelu Profilaktyki Zintegrowanej (MPZ) autorstwa dr Szymona Grzelaka. Profilaktyka zintegrowana postrzega całościowo zarówno samego człowieka (we wszystkich jego wymiarach: fizycznym, psychicznym, intelektualnym, społecznym i duchowym), jak i stale poszerzającą się listę czynników ryzyka i czynników chroniących. Analizuje wzajemne powiązania pomiędzy różnymi problemami młodzieży, jednocześnie poszukuje ich wspólnych przyczyn i uwarunkowań. Szeroko spogląda również na kanały oddziaływań profilaktycznych – nie tylko poprzez przeszkolonych pedagogów, ale głównie przez współpracę rodziców, nauczycieli, samorządu, organizacji pozarządowych oraz samej młodzieży⁸. We wszystkich tych środowiskach szuka potencjałów, zasobów, a nie winnych złej kondycji młodych ludzi.

Adaptacja programu do potrzeb wychowanków MOS i MOW polegała na wprowadzeniu szeregu zmian w trzech wymiarach: organizacyjnym, merytorycznym i technicznym. Wskutek tych działań opracowana została szczegółowa oferta programu skierowana do MOS i MOW, poszerzona o elementy charakterystyczne dla programów i działań z obszaru profilaktyki selektywnej i kierowanej. Młodzież biorąca udział w programie mogła skorzystać z indywidualnych konsultacji z psychologiem, kadra

⁸ S. Grzelak (red.), *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży: Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa 2015, s.14.

ośrodków została zaproszona na dodatkowe szkolenia tematyczne i superwizje, część rodziców skorzystała z 12-godzinnych warsztatów umiejętności wychowawczych, a część młodzieży w mniejszych grupach w okresie do 6 miesięcy po programie AS uczestniczyła w dodatkowych autorskich warsztatach psychoedukacyjnych: „Ja, czyli kto?”, „Ja kieruję sobą” oraz „Ja podróżuję z innymi” – o poszukiwaniu tożsamości, samopoznaniu i samoregulacji emocjonalnej oraz komunikacji interpersonalnej. Ponadto wypracowany został nowy mechanizm rekrutacyjny i zmieniono niektóre standardy organizacyjne programu, m.in. klucz doboru ekip trenerskich. Zmodyfikowany został scenariusz zajęć, dopuszczono więcej osobistych doświadczeń trenerów, wdrożono bądź zmieniono niektóre ćwiczenia i slajdy w prezentacji multimedialnej – np. na potrzeby pracy z grupami jednolitymi pod względem płci (samiych chłopców lub samych dziewcząt), przeprowadzono dodatkowe szkolenia i superwizje oraz opracowano liczne wskazania i rekomendacje dla trenerów dotyczące prowadzenia zajęć z młodzieżą niedostosowaną społecznie lub zagrożoną niedostosowaniem. Utworzono też bank dobrych praktyk, gdzie osoby zatrudnione i osoby przebywające w ośrodkach, mogły wymienić się swoimi pomysłami na twórczą resocjalizację, radzenie sobie z problemami bądź dodatkowe wsparcie osób w szczególnej sytuacji – np. młodych matek z dziećmi. Kilka ośrodków podjęło lub zacieśniło między sobą współpracę w zakresie pojedynczych wydarzeń bądź inicjatyw. Dzięki temu powstał unikatowy zestaw narzędzi wspomagający pracę zarówno trenerów programu, jak i kadre zatrudnioną w MOS i MOW.

W ramach współpracy z ośrodkami w latach 2018-2023 przeprowadzono ogółem: 876 godzin efektywnych zajęć z młodzieżą, z których skorzystało łącznie 3016 wychowanek i wychowanków MOS i MOW; 109 godzin indywidualnych konsultacji psychologicznych, z których skorzystało 121 osób; 127 godzin szkoleń i superwizji dla kadry merytorycznej i kierowniczej ośrodków (psychologów, pedagogów, nauczycieli i wychowawców), które zgromadziły 933 uczestników; 77 godzin spotkań i warsztatów i 6 godzin konsultacji indywidualnych dla rodziców i opiekunów oraz nauczycieli i wychowawców, z których skorzystało łącznie 202 uczestników; 12 godzin ogólnopolskich konferencji i spotkań promujących działania i efekty tych działań w środowisku specjalistów zajmujących się wychowaniem, profilaktyką, socjoterapią i resocjalizacją, z których łącznie skorzystało ponad 250 osób.

3. Ewaluacja programu AS w MOS/MOW – wyniki ilościowe

Do eksperymentu, w którym sprawdzano skuteczność zmodyfikowanego programu AS wybrano 26 placówek: 10 Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych i 16 Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii. Aby utworzyć z nich pary grup badawczych: eksperymentalną i kontrolną o podobnych charakterystykach, dobór ośrodków w pary był doborem celowym ze względu na takie kryteria jak: typ ośrodka, płeć i liczba wychowanków oraz możliwość przeprowadzenia procedury badawczej w obu ośrodkach w zbliżonym czasie. W rezultacie uzyskano i poddano analizie dane od 1130 młodych osób z 6 ośrodków dla dziewcząt, 14 dla chłopców oraz 6 placówek koedukacyjnych. Młodzież objęta badaniem była w wieku od 12 do 21 lat.

3.1. Założenia metodologiczne badań

Do oceny skuteczności programu AS przyjęto metodę ilościowego badania ewaluacyjnego opartego o schemat quasi eksperymentalny typu „2x2”, obejmujący 2 rodzaje badanych grup; eksperymentalne i kontrolne oraz 2 pomiary w tych grupach; pretest oraz posttest. Warto zaznaczyć, że takie podejście badawcze do ewaluacji oddziaływań w MOS i MOW jest niezwykle rzadkie. Z przeglądu badań ewaluacyjnych programów profilaktycznych dla młodzieży za okres 2013-2023 (którego w ramach projektu dokonała Krystyna Ewa Siellawa-Kolbowska) wynika, że wśród 27 programów rekomendowanych przez Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom (KCPU), Instytut Psychiatrii i Neurologii (IPiN) oraz Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) tylko jeden przedstawia w dowodach jakości badania ewaluacyjne przeprowadzone metodą pretest-posttest, które obejmują młodzież z MOW i MOS. Jest to program profilaktyczny pt. Tutoring Szkolny – program pedagogiki dialogu⁹. Nie odnaleziono programu spoza listy programów rekomendowanych, którego skuteczność zweryfikowano w naukowych badaniach eksperymentalnych.

⁹ A. Sarnat-Ciastko, D. Gębuś, Z. Zalewski, *Wychować człowieka mądrego. Raport końcowy z badań ewaluacyjnych ogólnopolskiego projektu wdrażania tutoringu szkolnego*, Częstochowa 2018.

W badaniu wykorzystano zestaw narzędzi badawczych Pro-Zint, od lat stosowany przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej, szczegółowo opisany m.in. w raporcie „Mapa czynników ryzyka i chroniących młodzież przed zachowaniami ryzykownymi”¹⁰. Badania były anonimowe, prowadzone przez przeszkolonych ankierów. Całą procedurę badawczą przeprowadzono w okresie od lutego 2022, do czerwca 2023 roku. W grupie eksperymentalnej pretest wykonywany był przed realizacją, a posttest w odstępie 33 do 60 dni po realizacji programu AS w danym ośrodku. W grupie kontrolnej odstęp pomiędzy poszczególnymi etapami badań wynosił od 31 do 68 dni.

W obliczeniach analizowano zmianę w grupie eksperymentalnej między pretestem i posttestem porównaną do zmiany w grupie kontrolnej. Nie zdecydowano się na wprowadzenie kodów identyfikujących osoby, gdyż u młodzieży z placówek wzbudzało to nieufność i mogłoby fałszować wyniki badań. Spowodowało to konieczność zastosowania metod statystycznych, przy których wykrycie efektów jest trudniejsze. Istotność różnic oraz siłę efektów dla różnych typów zmiennych oceniano korzystając z kilku rodzajów testów statystycznych¹¹. Wszystkie przedstawione w tym artykule wyniki uzyskano na poziomie istotności statystycznej niższej niż 0,05.

3.2. Cele eksperymentu

Celem głównym badań była ocena skuteczności programu AS w zakresie zapobiegania różnym zachowaniom ryzykownym i problemom młodzieży poprzez ograniczenie czynników ryzyka i wzmocnienie czynników

¹⁰ M. Łoś, A. Hawrot, S. Grzelak, A. Balcerzak, *Mapa czynników ryzyka i chroniących młodzież przed zachowaniami ryzykownymi, Raport I z badań NPZ.XI_17.2017.*, Warszawa 2017, s. 34-37. https://ipzin.org/images/dokumenty/raporty_ipzin/raport_01_mapa_czynnikow_ryzyka_i_chroniacych_mlodzię przed_zachowaniami_ryzykownymi.pdf [dostęp: 4 czerwca 2025 r.].

¹¹ W analizach danych z odpowiedzi na pytania wyrażonych na skali (np. 1-6) oznaczającej częstość występowania albo nasilenie zjawiska, obliczono wartości średnie punktów otrzymanych za udzielone odpowiedzi oraz wykorzystano wartości testu kontrastów otrzymane w jednoczynnikowej analizie wariancji. W analizach danych z odpowiedzi na pytania, w których osoby badane wskazywały występowanie lub brak występowania zjawiska (wyrażonych w %) obliczono wartość testu niezależności χ^2 Pearsona. Wyznaczono również 95% przedziały ufności dla miar siły efektu, odpowiednio – miary d Cohena dla wyników wyrażonych na skali oznaczającej częstość występowania albo nasilenie zjawiska lub miary V Cramera dla odpowiedzi na pytania, w których osoby badane wskazywały występowanie lub brak występowania zjawiska. Wyznaczone 95% przedziały ufności są pomocne przy interpretacji wyników w sytuacji, w której zarówno w grupie eksperymentalnej i w grupie kontrolnej uzyskuje się różnice pomiędzy pretestem i posttestem w pożądanym kierunku, tzn. w kierunku wartości oznaczających lepsze funkcjonowanie osób badanych. Wówczas silniejszy efekt różnic pomiędzy pretestem i posttestem otrzymany w grupie eksperymentalnej niż w grupie kontrolnej świadczy o efektywności programu.

chroniących młodzież przed zagrożeniami. Dodatkowo – w odniesieniu do młodzieży przebywającej w MOS i MOW – założono, że udział w programie AS będzie przeciwdziałać niektórym przyczynom i pogłębianiu się niedostosowania społecznego. Założone cele szczegółowe programu to m.in.: ograniczenie wczesnych oraz przypadkowych kontaktów seksualnych młodzieży i problemów z nimi związanych; ograniczenie picia alkoholu, używania narkotyków i dopalaczy; ograniczenie natężenia przemocy rówieśniczej.

Prowadząc ewaluację programu zgodnie z założeniami Modelu Profilaktyki Zintegrowanej (MPZ), na którym oparty jest program, badany był szeroki zestaw zmiennych, nie odnoszący się wyłącznie do celów podanych powyżej. Jest zrozumiałe, że zwłaszcza w pracy z młodzieżą z MOS i MOW, sukcesem byłoby osiągnięcie choćby jednego lub kilku z nich. Wskaźniki używane w badaniach ewaluacyjnych opartych na MPZ muszą jednak odzwierciedlać szeroki zakres zmiennych także po to, by sprawdzić, czy program nie powoduje szkodliwych skutków ubocznych.

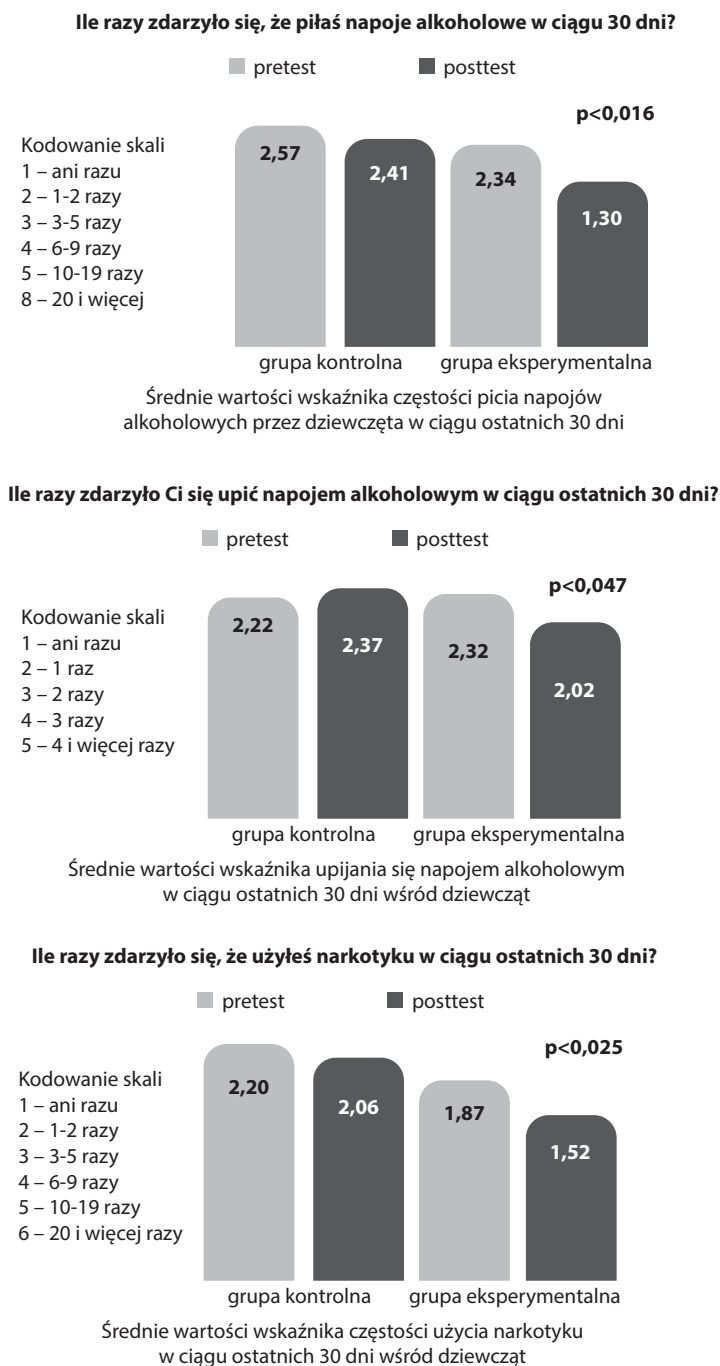
3.3. Efekty – obszary zaobserwowanych zmian

Wyniki badania ewaluacyjnego wskazują na szereg pożądaných efektów, spójnych z celami programu dla młodzieży z MOS i MOW. Szczególnie w zakresie: ograniczenia zażywania narkotyków i alkoholu, budowania pozytywnych postaw wobec seksualności, budowania pozytywnych przekonań dotyczących miłości, radzenia sobie z przemocą, pozytywnych planów na przyszłość. Znacznie więcej korzystnych zmian zaobserwowano u dziewcząt niż u chłopców, dlatego przedstawiamy najważniejsze wybrane wyniki z podkreśleniem płci osób badanych, której dotyczy istotna statystycznie zmiana.

3.3.1. Ograniczenie zażywania narkotyków i alkoholu

Udział w programie zdecydowanie sprzyja ograniczeniu spożywania substancji psychoaktywnych przez dziewczęta-podopieczne MOS i MOW. Stwierdzono, że zarówno średnia wartość wskaźnika częstości picia napojów alkoholowych w ciągu ostatnich 30 dni, średnia wartość wskaźnika upijania się napojem alkoholowym w ciągu ostatnich 30 dni oraz średnia wartość wskaźnika użycia narkotyku w ciągu ostatnich 30 dni wśród dziewcząt w grupie eksperymentalnej w postępie była istotnie statystycznie niższa niż w preteście (zob. wykresy poniżej na rys. 1).

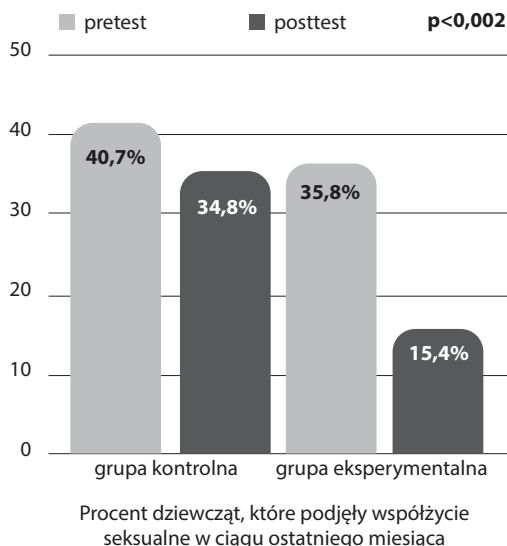
Rysunek 1. Udział w AS a ograniczenie spożywania substancji psychoaktywnych przez dziewczęta z MOS i MOW

3.3.2. Pozytywne postawy wobec seksualności

W czasie spotkania z młodzieżą trenerzy programu ukazują wartość ludzkiej seksualności, wpisując ją w całościową strukturę bio-psycho-społeczną człowieka. Podejmowane są również kwestie zachowań/sytuacji zagrażających przeżywaniu seksualności w sposób sprzyjający zdrowiu (fizycznemu i psychicznemu) oraz budowaniu zdrowej, głębokiej i trwałej relacji z drugą osobą, związane z tematem pornografii, zbyt wczesnej inicjacji seksualnej, zakażeń przenoszonych drogą płciową, nieplanowanej ciąży, uzależnienia od seksu. Okazało się, że program może pozytywnie zmieniać postawy dziewcząt z MOS i MOW w tym obszarze. Dziewczęta, które wzięły udział w programie rzadziej deklarowały podejmowanie współżycia seksualnego w ostatnim miesiącu – przed udziałem w programie 35,8% wychowanek MOS/MOW przyznawało, że podejmowały współżycie seksualne w ostatnim miesiącu, a po udziale w programie zaledwie 15,4% tej samej grupy wychowanek deklarowało podejmowanie współżycia seksualnego w ostatnich 30 dniach ($p < 0,002$).

Rysunek 2. Spadek podejmowania współżycia seksualnego w ostatnim miesiącu u wychowanek MOS/MOW, które wzięły udział w programie AS.

Zaobserwowano również: wzrost odsetka dziewcząt deklarujących chęć czekania ze współżyciem aż do ślubu; wzrost wśród dziewcząt wskaźnika przekonania normatywnego, że rówieśnikom zależy na czekaniu

z rozpoczęciem współżycia seksualnego do ślubu; spadek odsetka dziewcząt przekonanych, że pornografia przedstawia prawdziwy obraz seksualności; wzrost odsetka dziewcząt przekonanych, że pornografia może uzależniać; spadek odsetka młodzieży przekonanej o istnieniu metod antykoncepcyjnych gwarantujących 100% skuteczność w zakresie ochrony przed nieplanowaną ciążą; spadek odsetka młodzieży przekonanej o istnieniu metod antykoncepcyjnych gwarantujących 100% skuteczność w zakresie ochrony przed zakażeniem wirusem HIV¹².

3.3.3. Pozytywne przekonania dotyczące miłości

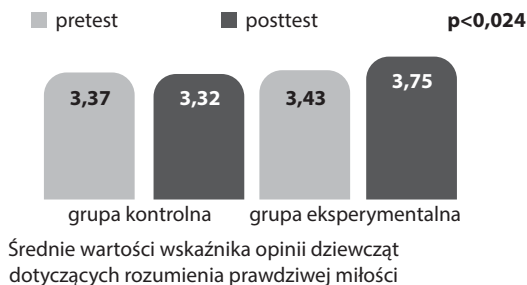
Dziewczęta, które brały udział w programie zmieniły swoje przekonania dotyczące rozumienia czym jest „prawdziwa miłość”. Zaobserwowano wzrost odsetka dziewcząt rozumiejących „prawdziwą miłość” jako taką, która nigdy się nie kończy, a z biegiem lat rośnie, a spadek odsetka dziewcząt, które uważają, że nawet „prawdziwa miłość” jest krótkotrwała i gaśnie. Optymistyczne przekonania o miłości są czynnikiem chroniącym wobec depresji i myśli samobójczych¹³. Stwierdzono też, że wśród dziewcząt w grupie eksperymentalnej w postteście było istotnie więcej osób, które wskazywały na duże znaczenie wzajemnej pomocy oraz szacunku w miłości niż w preteście. Ponadto, wśród dziewcząt w grupie eksperymentalnej w postteście było o 20,9% więcej osób uważających, że aby miłość była trwała i szczęśliwa, ważne jest znalezienie osoby, która ma bardzo podobne zasady i wartości w życiu (pretest 37,0%, posttest 57,9%, $p < 0,001$). Oznacza to, że udział w programie pogłębił rozumienie miłości w ważnym aspekcie dotyczącym wspólnoty wartości, które znajdują konkretne przełożenie na relację (wzajemna pomoc, szacunek).

¹² Świadomość nieistnienia stuprocentowych metod ochrony jest sama w sobie ważnym czynnikiem chroniącym przed podejmowaniem wczesnych oraz przypadkowych kontaktów seksualnych.

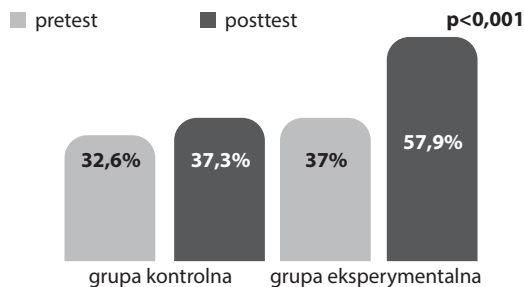
¹³ S. Grzelak (red.), *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży: Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa 2015, s.97.

Rysunek 3. Udział w AS a pozytywne przekonania dotyczące miłości u dziewcząt z MOS i MOW

Wzrost w odpowiedziach dziewcząt średniej wartości wskaźnika rozumienia prawdziwej miłości jako takiej, która nigdy się nie kończy, a z biegiem lat rośnie

Wzrost znaczenia znalezienia osoby, która ma podobne zasady i wartości w życiu dla budowania szczęśliwego związku wśród dziewcząt (i utrzymanie go u chłopców)

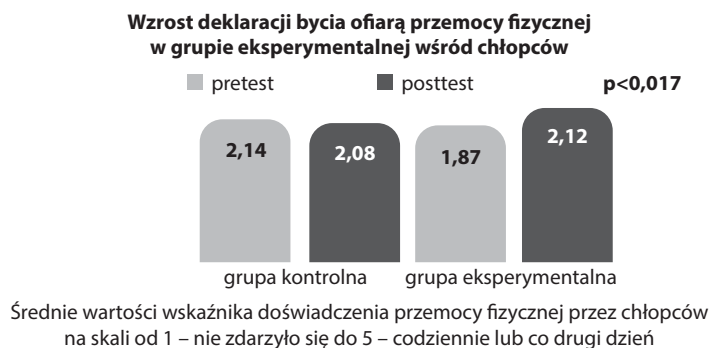
Wskazywanie znaczenia znalezienia osoby, która ma bardzo podobne zasady i wartości w życiu dla bycia szczęśliwym w miłości przez całe życie – dane procentowe

3.3.4. Radzenie sobie z przemocą

W obszarze przemocy zaobserwowano istotny wzrost deklaracji bycia ofiarą przemocy fizycznej w grupie eksperymentalnej wśród chłopców. W grupie kontrolnej nie stwierdzono istotnej statystycznie różnicy. Należy jednak zauważyć, że poziom deklarowania bycia ofiarą przemocy fizycznej przez grupę eksperymentalną był w preteście bardzo niski, niższy niż w grupie kontrolnej, więc de facto w postteście poziomy w obu grupach wyrównały się. Jednocześnie nie zaobserwowano istotnych statystycznie zmian w zakresie bycia sprawcą przemocy fizycznej. Temat przemocy poruszany jest wielokrotnie w programie Archipelag Skarbów w kontekście budowania prawidłowych, zdrowych relacji, w których ważną rolę odgrywa wzajemne okazywanie sobie szacunku. Zaobserwowany efekt może zatem wynikać z odblokowania trudnych emocji związanych z byciem ofiarą agresji bądź z uwrażliwienia na sytuacje międzyosobowej

i społecznej interakcji oraz zwiększenia świadomości dotyczącej rodzajów przemocy. Zdaniem ekspertów pracujących z młodzieżą w MOW samo uświadomienie sobie przez podopiecznego sytuacji przemocy uważa się za efekt pozytywny oddziaływań socjoterapeutycznych i resocjalizacyjnych¹⁴.

Rysunek 4. Deklaracje bycia ofiarą przemocy w grupie eksperymentalnej i kontrolnej w preteście i po teście.

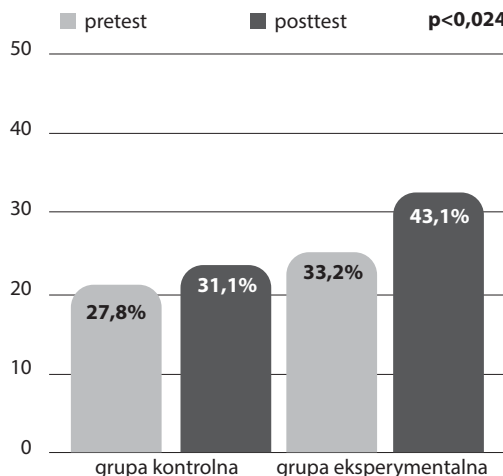
3.3.5. Pozytywne plany na przyszłość

Program AS wzmocnił pozytywne plany życiowe u chłopców. Wyniki ewaluacji wskazują na istotny wzrost odsetka chłopców wybierających zrobienie kariery zawodowej i zdobycie majątku, jako swoje marzenia i cele życiowe. Przed udziałem w programie 33% chłopców-podopiecznych MOS/MOW wybierało rozwój zawodowy/karierę zawodową. Po realizacji programu AS, takie marzenia deklarowało już ok. 43% spośród nich. Według ekspertów-pracowników MOS/MOW jest to bardzo ważny efekt – zbieżny z jednym z istotnych celów pracy resocjalizacyjnej i socjoterapeutycznej z młodzieżą, jakim jest zachęcanie wychowanków do zdobywania kompetencji zawodowych.

¹⁴ Zob. A. Balcerzak, S. Grzelak, M. Łoś, J. Placha, J., E. Siellawa-Kolbowska, M. Wojsznarowicz, *Profilaktyka Zintegrowana w Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii i Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych. Raport zbiorczy z działań w latach 2018-2023*, Warszawa 2023, s. 31 i s. 250.

Rysunek 5. Procent chłopców – wychowanków MOS/MOW wskazujących zrobienie kariery zawodowej jako najważniejszy cel i marzenie.

Wzrost odsetka chłopców wybierających zrobienie kariery zawodowej i zdobycie majątku jako swoje marzenia i cele życiowe

Procent chłopców wskazujących zrobienie kariery zawodowej jako najważniejszy cel i marzenie

3.3.6. Najważniejsze wnioski z badań

Przeprowadzone badania ewaluacyjne nad skutecznością programu AS w MOS i MOW są w wielu aspektach pionierskim przedsięwzięciem. Sam fakt realizacji tych badań w schemacie eksperymentalnym jest dużym sukcesem, ważnym zasobem wiedzy i zbiorem doświadczeń z zakresu ewaluacji działań profilaktycznych wśród młodzieży skierowanej do tych placówek. Dla rzetelności i trafności wyników, badania ewaluacyjne wymagają metodologii podobnej do badań eksperymentalnych. W przypadku MOS i MOW stanowi to szczególne wyzwanie na wielu poziomach: dobrania porównywalnych par ośrodków; prowadzenia badań wśród młodzieży szczególnie nieufnej wobec dorosłych; ankietowania uczniów, dla których słowo pisane może być wyzwaniem; uzyskania odpowiedniej frekwencji bez wywierania presji na uczestników przedsięwzięcia.

4. Ewaluacja jakościowa programu

Liczby, analizy statystyczne i interpretacje wyników nie oddają w pełni rzeczywistości relacji i przeżyć jakie zaistniały w przestrzeni spotkań

z młodzieżą, rodzicami i wychowawcami. W listopadzie i grudniu 2023 roku IPZIN przeprowadził drogą internetową ankietę skierowaną do pracowników MOS i MOW. Były to osoby, z którymi koordynator zadania kontaktował się przed, w trakcie i po realizacji badań oraz oddziaływań. Celem tej dodatkowej ankiety było jakościowe rozpoznanie ewentualnych zmian, jakie zaszły w wychowankach, zespole wychowawczym i/lub w kadrze po realizacji programu AS – zmian dostrzeżonych przez osoby bezpośrednio pracujące z badaną młodzieżą.

Na podstawie odpowiedzi uzyskanych od przedstawicieli 23 ośrodków, stwierdzić można, że program ma duży potencjał w budowaniu klimatu grupowego sprzyjającemu rozwojowi psychospołecznemu wychowanków. Ponad 86% respondentów uznało, że objęcie ich placówki oddziaływaniami związanymi z programem AS przyczyniło się do poprawy atmosfery w grupie wychowawczej. Ponad 82% stwierdziło, że program przyczynił się do poprawy relacji w grupie wychowawczej lub w klasie. W pytaniach otwartych respondenci wymieniali konkretne, zapamiętane przez nich przykłady na poprawę atmosfery, relacji czy funkcjonowania grupy jako całości. Pedagodzy pisali o: lepszej integracji, wzroście empatii, większym zrozumieniu w stosunku do koleżanek/kolegów, poprawie w komunikacji, wzroście umiejętności słuchania siebie nawzajem, rozwiązywania konfliktów, zwiększeniu otwartości na swoje potrzeby, umiejętności dyskusowania bez oceniania, wzroście szacunku. Oto cytaty z niektórych wypowiedzi: „Zaraz po programie zaobserwowałam, że wychowankowie dyskutując, trzymali się zasad empatycznej komunikacji, szanowali zdanie innych, starali się dyskutować nie oceniając innych za ich poglądy”; „Kilku wychowanków zmieniło zdanie o koledze, który w pozytywny sposób udzielał się podczas trwania programu w naszej placówce. Zauważalne są lepsze relacje między nimi”; „Wychowankowie wspólnie postanowili rozwiązać konflikt grupowy”.

Dodatkowo respondenci zaobserwowali sytuacje, w których wychowankowie zaczęli angażować się w życie ośrodka, brać odpowiedzialność za wspólne działania, np.: „Wychowankowie zintegrowali się podczas przygotowania do konkursu, wykazywali się empatią w stosunku do siebie”; „Większa motywacja wychowanków do angażowania się w proponowane aktywności sportowe jak i artystyczne etc. A szczególnie w nowe, jakich nie doświadczali wcześniej”.

Przedstawiciele ośrodków, którzy wypełnili ankietę podzielili się też dostrzeżeniem wpływu, jaki miał udział w programie AS na indywidualnych

wychowanków. Przytoczyli następujące przykłady indywidualnych zmian, które wiązali z oddziaływaniem programu: zwrócenie się o pomoc w problemach do osoby dorosłej, odmówienie udziału w pobiciu, rozpoczęcie walki z nałogiem palenia papierosów.

Bardzo ważną, zauważalną przez respondentów zmianą w młodzieży, była jej większa otwartość na rozmowy i szukanie wsparcia u osób dorosłych. Celem przykładu 39% badanych odniosło wrażenie, że udział w programie przyczynił się do poprawy indywidualnego kontaktu i pracy z wychowankiem, a kolejne 39% pamięta konkretne sytuacje potwierdzające tę poprawę, które opisują w odpowiedziach na pytania otwarte, m.in.: „Jeden z wychowanków przyszedł porozmawiać o sobie, swoim życiu, swojej seksualności. Otworzył się, co ma wpływ na indywidualną pracę z nim”; „Jedna z wychowanek zmieniła swoje nastawienie do rozmowy z dorosłymi i zaczęła uczestniczyć w konsultacjach z psychologiem”; „Po realizacji programu zauważono większą otwartość wychowanków do udziału w dyskusjach na temat własnej przyszłości, rozwoju psychoseksualnego, rodziny, poczęcia. Rozmowy były inicjowane przez samych wychowanków, którzy dzielili się swoimi doświadczeniami w kontekście zdobytej wiedzy w programie”; „Wychowanek postanowił przełamać barierę niechęci (długiej) wobec dorosłego i porozmawiać o swoim prywatnym problemie”.

Można wnioskować, że udział w programie AS (w połączeniu z konsultacjami z psychologami, szkoleniem rady pedagogicznej, konferencją itp.) stworzył warunki do zwiększenia wśród młodzieży zaufania do osób dorosłych, co sprzyja otrzymywaniu efektywnego wsparcia ze strony pedagogów.

Pracownicy MOS/MOW, którzy wypełnili ankiety, pisali wprost, dlaczego uważają, że pozytywne zmiany, jakie zauważyli, mogą być związane z udziałem ich wychowanków w programie AS. Badani zauważyli, że młodzież nawet po pewnym czasie od zakończenia realizacji nawiązywała w rozmowach i działaniach do treści i symboli przedstawionych w AS: „Dużym pozytywnym wpływem była integracja wychowanek. Oprócz tego często wracały treści poruszane podczas warsztatów. Dziewczeta odnosiły się do otrzymanych gadżetów. Choćby opaski silikonowe czy zakładki. Przytaczały wtedy zdania z zajęć, które obrazowały i uwiarygodniały ich wypowiedź”; „Wychowanek widząc wzburzenie drugiego przypomniał treści z warsztatu – «oswoić tygrysa»”; „Wychowankowie noszą na rękach otrzymane gumowe bransoletki, które przypominają im o zajęciach.

Mam wrażenie, że nie wstydzą się mówić o seksualności, stali się bardziej otwarci na to zagadnienie”.

Program AS z założenia ma oddziaływać systemowo: bezpośrednio na młodzież oraz poprzez rodziców i pedagogów (nauczycieli, wychowawców, terapeutów). Ta ostatnia grupa została zaproszona do udziału w szkoleniach dla rady pedagogicznej, dodatkowych szkoleniach tematycznych, konferencji i spotkaniach superwizyjnych. W ocenie respondentów działania te przyczyniły się do rozwoju ich kompetencji zawodowych. Największe zmiany badani odczuli w zakresie umiejętności nawiązywania pozytywnego kontaktu z innymi, 63% z nich oceniło, że w znacznym stopniu (na ocenę 5 i 6 na skali od 0 do 6) udoskonalili te umiejętności. Ponadto, 60% respondentów uznało, że w znacznym stopniu rozwinęły się ich umiejętności negocjacyjne i rozwiązywanie konfliktów, zdolność pracy zespołowej, umiejętność słuchania i empatii, motywowanie do osiągnięć. Blisko połowa ankieterowanych odczuła polepszenie w zakresie zdolności wywierania wpływu, zachowań asertywnych, cierpliwości i radzenia sobie ze stresem.

Pedagodzy i nauczyciele mieli okazję do spojrzenia na swoich wychowanków z trochę innej perspektywy. Realizacje AS odbywały się w przyjaznej atmosferze, budowanej zarówno przez trenerów, jak i przez młodzież. Uczestnicy zachowywali się w sposób kulturalny i jednocześnie widoczna była ich aktywność i zaangażowanie w spotkanie. Dzięki temu trenerzy mogli szczerze pochwalić wychowanków każdego ośrodka na zakończenie spotkania oraz w rozmowach z kadrami. Dodatkowo, wypowiedzi uczestników w czasie ćwiczeń świadczyły o ich chęci podejmowania mądrych i dojrzałych wyborów. To prawdopodobnie mogło pomóc wychowawcom dostrzec w podopiecznych pozytywne zmiany (do których zapewne przyczyniła się ich wcześniejsza praca). Właśnie dlatego (prawdopodobnie) najbardziej wzmocniła się u kadry umiejętność nawiązywania pozytywnego kontaktu z młodzieżą. Zachęciło to pedagogów do rozmów z wychowankami na tematy ważne, ale w kontekście pozytywnego wyznaczania celów (a nie tylko omawiania trudnych zachowań i problemów, które spowodowały umieszczenie młodzieży w ośrodku). Jeden z respondentów napisał: „Nauczyciele więcej rozmawiają z wychowankami o ich marzeniach, planach, są tym żywiej zainteresowani, bardziej indywidualnie i poważnie traktują ich potrzeby i pragnienia”.

Większość (65%) przedstawicieli kadry MOS/MOW, którzy wypełnili ankietę zdecydowanie uważa, że warto w przyszłości kontynuować

i rozwijać działania profilaktyczne i psychoedukacyjne w ośrodkach w oparciu o program AS i Model Profilaktyki Zintegrowanej. Jedynie 8,6 % respondentów raczej nie widzi potrzeby kontynuowania tego typu profilaktyki.

Podsumowując wrażenia przedstawicieli kadry MOS/MOW, dostrzegli oni potencjał programu AS w tworzeniu warunków do: (1) poprawy atmosfery w grupie wychowawczej, relacji między wychowankami i poprawy funkcjonowania grupy wychowawczej jako całości; (2) odbudowania zaufania młodzieży do dorosłych i poszukiwanie wsparcia u dorosłych; (3) podejmowania indywidualnych decyzji życiowych przez wychowanków; (4) rozwoju niektórych kompetencji społecznych u pracowników MOS/MOW.

5. Sukces projektu to kropla w morzu potrzeb – rozpoznane trudności i szanse w pracy wychowawczej i resocjalizacyjnej w MOS i MOW

W kwietniu 2021 r., przygotowując się do konferencji dla kadry MOS i MOW, przeprowadzono ankietę rozpoznającą blaski i cienie pracy w MOS i MOW. Celem była diagnoza trudności związanych z pracą z młodzieżą skierowaną do ośrodków oraz diagnoza umiejętności radzenia sobie z tymi trudnościami. Uzyskano 29 ankiet, które wypełnione zostały przez 11 dyrektorów ośrodków, 7 pedagogów, 6 wychowawców, 3 nauczycieli, 2 kierowników ds. wychowawczych (placówka decydowała, kto wypełni ankietę).

Za największą trudność w pracy przedstawiciele ośrodków uznali trudności we współpracy z rodzicami (27% odpowiedzi). Respondenci słusznie uznają rodziców ich podopiecznych za najważniejsze osoby w zakresie wychowania i socjalizacji, dlatego tak trudno mierzy im się z wykazywaniem przez część rodziców: braku zainteresowania dziećmi, niechęci do kontaktu z placówką, odmową korzystania z różnych form proponowanej współpracy, a nawet niechęci przyjmowania dzieci podczas dni wolnych. Niewydolność środowiska rodzinnego i opór rodziców wobec włączenia ich do planu terapeutycznego dziecka jest źródłem frustracji zatrudnionych w ośrodkach specjalistów, ale też jest według nich ograniczeniem skuteczności podejmowanych działań.

Na drugim miejscu w hierarchii trudności, z jakimi boryka się kadra MOS/MOW, respondenci umieścili te, które wynikają z całego systemu (22% odpowiedzi): brak rzetelnej diagnozy przed umieszczeniem w placówce, umieszczanie w jednej placówce młodych ludzi z różnorodnymi zaburzeniami oraz z różnym stopniem demoralizacji, ograniczony dostęp do psychiatry dziecięcego, brak współpracy z niektórymi placówkami opiekuńczo-wychowawczymi („domami dziecka”), niskie subwencje (w tym problem udzielania dotacji według stanu ilości podopiecznych liczonych we wrześniu) pociągające za sobą niedofinansowanie na etaty terapeutyczne, pomoce, tworzenie kółek zainteresowań.

Dopiero na trzecim miejscu na liście trudności osób zatrudnionych w MOS/MOW respondenci wskazali problemy związane bezpośrednio z pracą z młodzieżą. Piszą oni o braku motywacji podopiecznych do zmiany, postawie roszczeniowej, niezdyscyplinowaniu na lekcjach. Równie trudne (16% odpowiedzi) dla pracowników są braki w przestrzeni i wyposażeniu budynków.

Jako ważny problem pracownicy MOS/MOW wskazują również trudności związane z brakiem specjalistycznej kadry wynikające z jednej strony z braku dofinansowania, a z drugiej strony ze słabego przygotowania edukacyjnego pedagogów i nauczycieli – rzadko zdarza się, aby studenci nauk społecznych odbywali praktyki w ośrodkach.

Praca z młodzieżą niedostosowaną społecznie wymaga wysokiego poziomu profesjonalizmu, ale też stałej superwizji i wsparcia w przeciwdziałaniu wypaleniu zawodowemu. Prawie połowa ośrodków (48%) nie korzysta z zewnętrznego wsparcia psychologicznego, terapeutycznego, pedagogicznego. Większość (72%) respondentów z ośrodków, w których nie ma takiej formy wsparcia dla kadry uważa, że byłoby to zdecydowanie potrzebne.

Specjaliści zatrudnieni w ośrodkach potrafią wskazać konkretne zmiany, jakie powinny być wprowadzone w systemie funkcjonowania MOS/MOW: profilowanie ośrodków w zależności od rodzaju i nasilenia trudności prezentowanych przez wychowanków, (proponowane kryteria: stopień demoralizacji, cięża, uzależnienia, wiek, zaburzenia psychiczne); zmiany w sposobie finansowania MOW (m.in. uwzględnianie rosnącej liczby wychowanków w trakcie roku szkolnego, dodatkowe środki przeznaczone na wyjazdy, kino, teatr, kółka zainteresowań); dostęp do specjalistów (psychiatra, pielęgniarka na etat); sprawniejsza komunikacja między sądem/Policją a ośrodkiem; obligatoryjność uczestnictwa

rodziców w terapii lub kursie kompetencji wychowawczych; umożliwienie (a nawet obowiązek) zdobycia zawodu w czasie pobytu w placówce; szkolenia i obowiązkowa superwizja dla kadry; prawna możliwość szkolenia studentów.

Spostrzeżenia pracowników MOS/MOW wybiegają poza kwestie, które można włączyć w opracowanie programu profilaktycznego, ale są bardzo istotnymi wskazówkami do opracowywania naprawy systemu ośrodków. Mogą stanowić także inspirację do opracowania szerszej strategii przeciwdziałania przyczynom przestępczości już na wczesnym etapie niedostosowania społecznego lub zagrożenia niedostosowaniem wśród dzieci i młodzieży. Zasadne jest, aby taka strategia opierała się na modelu współpracy między różnymi podmiotami, grupami, organizacjami i instytucjami społecznymi, z wykorzystaniem istniejących bądź nowych programów, w tym programów profilaktyki zarówno uniwersalnej, jak też selektywnej i wskazującej – adresowanych do grup zwiększonego ryzyka oraz tych, u których już pojawiły się wczesne objawy dysfunkcji¹⁵.

Wdrożenie i realizacja profilaktyki zintegrowanej w MOS i MOW a zwłaszcza zmodyfikowanej wersji programu Archipelag Skarbów, rozbudowanego o elementy i strategię profilaktyki selektywnej i wskazującej, jest jedną z propozycji pozainstytucjonalnego wsparcia systemu kierowania nieletnich. Zaletą jest to, że została ona już wdrożona i odpowiednio przebadana. Warto jednak pamiętać, że oprócz wypracowanych i zrealizowanych przez IPZIN rozwiązań stanowiących część modelowego systemu zapobiegania przyczynom przestępczości, opisanych powyżej i umieszczonych w grafice (rys. 6), ważne jest aby miały one przełożenie i znalazły zastosowanie także w codziennej pracy wyspecjalizowanej kadry i systemowym wsparciu ośrodków dla młodzieży. Obejmuje to w szczególności: utrzymanie spójnego z celami wychowawczymi i resocjalizacyjnymi procesu diagnozowania problemów i potencjału młodzieży z grup ryzyka; wspieranie i łączenie wysiłku znaczących osób i środowisk wychowawczych z otoczenia młodego człowieka, nastawionych na przeciwdziałanie pogłębiającym się procesom społecznej izolacji, buntu bądź wycofania; skupianie się na pozytywnych zasobach, czynnikach „rezyliencji” i budowaniu psychicznej odporności poprzez wzmacnianie samooceny oraz rozwój kompetencji społecznych i osobistych (np. w radzeniu sobie ze stresem); odwoływanie się do wspólnych a zarazem uniwersalnych

¹⁵ J. Szymańska, *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2015, s. 37.

i trwałych wartości; modyfikowanie przekonań normatywnych oraz wzbudzanie wewnętrznej motywacji do trwałej i głębokiej zmiany zachowania i postaw poprzez ukazywanie ważnych życiowych celów i dążeń, jako możliwych do zrealizowania także przez osoby borykające się z bagażem trudnych doświadczeń i tzw. „naznaczeniem społecznym”.

Nawiązana do tej pory współpraca i utrzymywany kontakt z różnymi ośrodkami, doświadczenia trenerów programu AS w pracy i spotkań z młodzieżą, wyniki badań ewaluacyjnych, pokazują, że oddziaływania profilaktyczne w MOS i MOW są nie tylko możliwe, ale i potrzebne. Mogą one pozytywnie wpływać zarówno na panującą atmosferę wśród wychowanków i klimat społeczny ośrodków, jak i na poprawę jakości i skuteczności pozostałych oddziaływań wychowawczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych.

Rysunek 6. Wizja profilaktyki zintegrowanej w MOS i MOW.

WIZJA PROFILAKTYKI ZINTEGROWANEJ W MOS/MOW

Program profilaktyki selektywnej zbudowany w modelu profilaktyki zintegrowanej skierowany do młodzieży z grup ryzyka – wychowanków MOS i MOW

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1700)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 grudnia 2022 r. w sprawie komisji do spraw kierowania nieletnich do młodzieżowego ośrodka wychowawczego oraz trybu kierowania, przenoszenia i zwalniania nieletnich z młodzieżowych ośrodków wychowawczych, (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 139)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z 30 marca 2023 r. w sprawie niektórych publicznych placówek systemu oświaty, (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 651)

Literatura

- Balcerzak, A., Grzelak, S., Łoś, M., Placha, J., Siellawa-Kolbowska, E., Wojsznarowicz, M., *Profilaktyka Zintegrowana w Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii i Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych. Raport zbiorczy z działań w latach 2018-2023*, Warszawa 2023
- Bartkowicz, Z., Chudnicki, A., *Konflikty z prawem byłych wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, „Resocjalizacja Polska”, 2015, nr 10
- Grzelak S., (red.), *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży: Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa 2015
- Kiliszek E., 2013. Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich, „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja”, 2013, nr 21
- Korkowska P., *Diagnoza dotycząca młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii w województwie śląskim w 2023 roku*, Katowice 2024
- Łoś M., Hawrot A., Grzelak S., Balcerzak A., *Mapa czynników ryzyka i chroniących młodzież przed zachowaniami ryzykownymi, Raport I z badań NPZ.XI_17.2017.*, Warszawa 2017
- Najwyższa Izba Kontroli, *Działalność resocjalizacyjna młodzieżowych ośrodków wychowawczych, Informacja o wynikach kontroli P/17/099/LPO*, Warszawa 2017
- Sarnat-Ciaśko, A., Gębuś, D., Zalewski, Z., *Wychować człowieka mądrego. Raport końcowy z badań ewaluacyjnych ogólnopolskiego projektu wdrażania tutoringu szkolnego*, Częstochowa 2018
- Szymańska J., *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2015